

8. *Sasal H. D.* Niebieskie karty. Przewodnik do procedury interwencji policji wobec przemocy w rodzinie. Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Warszawa 1998. – 144 s.
9. *Сенько Т.* Детерминанты психологического насилия и факторы риска, его сопровождающие. В: *Психология взаимодействия. Часть четвертая. Истоки агрессивного поведения детей.* – Минск: Изд-во Карандашев, 2002, S. 97-101.
10. *Сенько Т.* (2002), Материнское поведение и детская агрессивность. В: *Психология взаимодействия. Часть четвертая. Истоки агрессивного поведения детей.* – Минск: Изд-во Карандашев, 2002. – S. 71-91.
11. *Smrokowska- Reichmann A.* Na temat. Zeszyty dla profesjonalnie pomagających. – Krynica Zdrój: Dom Wydawniczo - Reklamowy „tematy”, 2005. – S. 1-4.
12. *Soriano A.* Przemoc wobec dzieci. – Kraków, 2002. – 148 s.

Б. Лисовска

Новая роль книги для детей на переломе XX и XXI веков

Beata Lisowska

Nowa rola książki dla dzieci na przełomie XX i XXI w.

Od początku lat 90. ubiegłego stulecia można zaobserwować, że dzięki zmianom politycznym i gospodarczym w polskich księgarniach zwiększyła się liczebność oraz różnorodność pozycji książkowych, w tym utworów dla dzieci. Dopatrywano się w tym wielu pozytywnych aspektów, zwłaszcza z tego względu, że znacznej poprawie uległa jakość edytorska piśmiennictwa adresowanego dla młodego odbiorcy. Zmiany te były bardzo widoczne, ponieważ na rynku wydawniczym co rok pojawiała się coraz więcej estetycznie wydanych książek dla dzieci, a równoległe prowadzone badania utwierdzały wydawców w tym, że warto inwestować w ten sektor, ponieważ mali odbiorcy są znakomitym klientem i wywierają znaczny wpływ na decyzje konsumenckie swoich rodziców.

Jednak z czasem badacze rynku utworów dla dzieci zwrócili uwagę na książki, które „załały” rynek księgarski, a powstały na podstawie filmów animowanych kierowanych do najmłodszych widzów. Wokół tych filmów równoległe na rynku pojawia się szereg produktów, wykorzystujących filmowy wizerunek pierwszoplanowych bohaterów. Produktami tymi są przede wszystkim zabawki, naklejki, ubranka, przedmioty codziennego użytku, np. kubek, talerzyk, szczoteczka do zębów, a także przybory szkolne, a ostatnio gry komputerowe, itp. Wśród tych produktów związanych z filmem poprzez odwołanie do postaci filmowych pojawia się również książka, która w większości stanowi krótkie streszczenie fabuły przedstawionej w filmie animowanym. Stąd też taka książka określana jest jako jeden z elementów produktu totalnego – komercyjnego produktu, na który składa się kilkanaście różnego typu gadżetów przynoszących określony zysk. Pojęcie to na gruncie polskim zostało wprowadzone przez Michała Zajęca [por. 8, s. 163] Zatem widać, że w takim założeniu książka staje się

produktem, który wpisuje się w cały zbiór towarów przeznaczonych do sprzedania. Świadczy to o tym, że priorytetem stają się w tym wypadku względy komercyjne.

Dla zilustrowania, jak szeroki jest rynek książek „okołofilmowych”, warto podać przykładowe tytuły serii: *Bob Budowniczy*, *Strażak Sam*, *Listonosz Pat*, *Smerfy*, *Król Lew*, *Noddy*, *Clifford*, *Bracia Koala*, *Scooby Doo*, *Tom i Jerry*, *My little Pony*, *Bolek i Lolek*, *Reksio*, *Tomek i przyjaciele*, *Zygzak McQueen*, *Dzwoneczek*, *Bambii*, *Barbie*, *Świat księżniczek*, *Hello Kitty*, *Prosiaczek*, *Kłapouchy*, *Kacperek*, *Mały traktor*, *Kubuś Puchatek*, *Tarzan*, *Batman*, *Ninjago*. Nowością wydawniczą w tym względzie są książki oparte na filmie *Pingwiny z Madagaskaru*, ukazują się one pod tym samym tytułem co produkt audiowizualny, różnicuje je jedynie podtytuł, np.: *Operacja śmigło*, *Misje Pingwinów*, *Pan Talon*. Należy podkreślić, że przywołane przykłady należy rozumieć jako tytuły serii, a tak to zjawisko ocenia Krystyna Kossakowska-Jarosz: „Dla producentów cykl stanowi najłatwiejszy sposób na utrzymanie raz osiągniętego sukcesu handlowego. Popularność wszelkich kontynuacji wspiera się na honorowaniu nieracjonalnego upodobania do zachowań automatycznych” [2, s. 47]. Motywacji takich działań należy upatrywać w chęci kolekcjonowania i selekcjonowania, które dyktowane są aktem konsumpcji i dają złudne przekonanie tworzenia osobistego zbioru.

W ramach uzupełnienia trzeba powiedzieć, że seria omawianych książek, ukazująca się pod wspólnym tytułem, może stanowić zbiór o różnej liczebności. Dla przykładu można podać orientacyjne dane, np. *Listonosz Pat* – ok. 30, *Bob Budowniczy* – ok. 40, *Hello Kitty* – 52 ok., *My Little Pony* – ok. 10, *Ninjago* – 8, *Monster High* – 4, *Pingwiny z Madagaskaru* - 3. Liczba książek tworzących daną kolekcję prawdopodobnie warunkowana jest popularnością filmu animowanego i ilością edycji. W niektórych przypadkach widać, że układa się to w regularną zależność: czym większa liczba serii, a co za tym idzie odcinków filmowych, tym pokaźniejsza kolekcja książkowa. Oczywiście nie w każdym przypadku da się zauważyć taką prawidłowość

Z rozmów prowadzonych z księgarzami wynika, że zainteresowanie poszczególnymi seriami pojawia się okresowo i widać wyraźny związek czasowy pomiędzy emisją wersji telewizyjnej danej serii i popytem na jej formę drukowaną, co doskonale obrazuje funkcjonowanie przemysłu medialnego [por. 4, s. 81]. Zatem książki te stosunkowo krótko trwają w obiegu czytelniczym – na ogół ich tracą popularność dosyć szybko po zakończeniu emisji ostatniej edycji filmów animowanych związanych z jakąś postacią. Stąd nasuwa się wniosek, że utwory tego typu mają charakter efemeryczny i wypierane są przez kolejne serie związane z nowym filmem animowanym. Czołowym wydawnictwem publikującym dla najmłodszych tego typu utwory jest Egmont a specjalizuje się ono w „produktach licencyjnych związanych z wydarzeniami medialnymi” [7, s. 49]. Wydawnictwo to uznawane jest za lidera na rynku czasopism dla dzieci, które również związane są z filmowymi postaciami. Ponadto sprzedaje książki na licencji Disneya, np. serię *Puchatek i przyjaciele*, co daje mu istotny przychód ze sprzedaży książek [por. 4, s.81].

Warto podkreślić, że większość utworów będących komponentem produktu totalnego nie posiada autora, a więc zatem „książki te – z punktu widzenia właśnie autorstwa nie posiadają odrębnego bytu!” [8, s. 171]. Czytelnik, analizując informacje o wydawnictwie, najczęściej doszuka się zapisu, że utwór stanowi licencjonowane tłumaczenie z obcych oryginałów lub że książka powstała na podstawie filmu, np.:

Tytuły oryginałów: *Be Patient, Rabbit is in a Bad Mood*

Copyright©2000 by Disney Enterprises, Inc.

Based on the Winnie the Pooh works by A. A. Milne and E.H. Shepard

www.disney.pl¹

Chociaż nie jest to regułą, czasami na stronie w miejscu nazwiska autora pojawia się informacja, że książka stanowi opracowanie zbiorowe, przy czym nie podaje się żadnych danych na temat składu osobowego redaktorów, np. *Pingwiny z Madagaskaru: Operacja skrzydło*. Niektóre z utworów „okołofilmowych” posiadają jednak autorów, jednak trudno mówić tutaj o jakiejś konsekwencji. Jeśli analizować określoną serię np. *My Little Pony*, to okazuje się, że niektóre egzemplarze tworzące tę kolekcję posiadają autora tekstu, a inne nie, np. autorem książki *Na farmie* jest Barbara Golińska, natomiast w książce z tej samej serii, ale pt. *Kłopoty z czasem* wydawnictwo nie podało już informacji na temat osoby, która napisała tekst do tego utworu. Analogiczne sytuacje można znaleźć w przypadku innych serii bajek bazujących na filmach animowanych.

Niekiedy w celu podniesienia atrakcyjności tego typu piśmiennictwa adresowanego do dzieci dołączane są do poszczególnych egzemplarzy dodatkowe produkty, mające przyciągnąć uwagę małego odbiorcy. Najczęściej takim elementem są naklejki, które mały czytelnik może przykleić w wyznaczonych do tego miejscach na stronach książki lub też może spożytkować je według własnego uznania. Niekiedy można spotkać się z praktykami, że cała seria (tak jak to jest w przypadku 8 książek tworzących kolekcję *Kubuś i przyjaciele*) lub też tylko niektóre tytuły wzbogacane są o płytę CD, co ma pozwolić dziecku na obcowanie z treścią utworu nawet bez pośrednictwa dorosłych. Rzadziej załącznikiem do omawianego typu książek są inne przedmioty, np. lupa.

Do kogo adresowane są książki nawiązujące do filmów animowanych? Można zauważyć, że zdecydowanie dominują utwory kierowane do dzieci w wieku od 3 do 6 lat, są to na ogół równocześnie widzowie programów adresowanych do najmłodszych, a w Polsce jest to głównie kanał *Mini Mini*, lub *Cbeebies*. Drugą grupą adresatów są dzieci w wieku od 7 do ok. 10-11 lat, których zainteresowanie wersją drukowaną produktu totalnego rozbudzane są przez *Disney Chanel* lub także polskie stacje emitujące filmy animowane do dzieci, np. TVP, TV Puls, TVN.

Wydaje się, że warto również zająć się kwestią, kim są bohaterowie książek „okołofilmowych”. Postacie te można podzielić na cztery kategorie: zwierzęta, postacie ludzkie, bohaterowie – pojazdy, oraz fantastyczne stwory. Jednak

¹ Cytowany fragment pochodzi z książki: Puchatku ciepłoty, Tłum. Liliana Bardijewska, Warszawa 2010, Egmont Polska Sp. z o.o.

przeważają w tej grupie głównie zwierzęce postaci, wyposażone w antropomorficzne cechy, a są nimi różni przedstawiciele fauny, poczynając od zwierząt domowych takich jak kot (seria *Tom i Jerry*, *Hello Kitty*, *Clifford*), który pojawia się najczęściej, poprzez osła, prosiaka (*Kubuś i Przyjaciele*), kucyka (*My Little Pony*), a kończąc na zwierzętach żyjących na innych kontynentach, jak niedźwiedzie koala (seria *Bracia Koala*) czy pingwiny (*Pingwiny z Madagaskaru*). Chociaż ta druga grupa jest znacznie mniejsza, ponieważ dominują zwierzęta typowe dla europejskiego kręgu kultury.

Jeśli natomiast chodzi o bohaterów będącymi postaciami ludzkimi, to można zauważyć pewne prawidłowości, że część z nich jest reprezentantami osób dorosłych wykonywujących zawód cieszących się wśród małych chłopców ogromnym zainteresowaniem, np. strażaka (seria *Strażak Sam*), listonosza (*Listonosz Pat*) czy budowniczego (seria *Bob Budowniczy*), który na co dzień obcuje z różnymi maszynami i urządzeniami. Drugą dającą się wyraźnie wyodrębnić grupą bohaterów są mali chłopcy, np. Bolek i Lolek, Noody, którzy muszą uporać się z różnymi przygodami. Jest to zgodne z koncepcją, iż wskazane jest, aby bohater książkowy był w podobnym wieku, jak potencjalny odbiorca, ponieważ to wpływa na większą identyfikację czytelnika z postaciami przedstawionymi w utworze.

Osobną kategorię bohaterów książek nawiązujących do filmów animowanych są pojazdy, którymi fascynację przeżywają zwłaszcza chłopcy w wieku przedszkolnym. W roli takiego bohatera występuje np. pociąg (*Tomek i przyjaciele*), traktor (*Mały traktorek*) czy po prostu samochody (*Zygzak McQueen*). Są to na ogół pojazdy, które dzięki wykorzystaniu zabiegów antropomorfizacji, przypominają swoim zachowaniem ludzi, gdyż potrafią się porozumiewać, przeżywają różne stany emocjonalne i na ogół budują różne relacje z innymi bohaterami – maszynami.

Ostatnią grupę postaci w omawianym gatunku książek tworzą postaci fantastyczne, chociaż stosunkowo rzadko pojawiają się w tego typu utworach. Z jednej strony są to barwne piękne i finezyjne wróżki (seria *Dzwoneczek*), a z drugiej strony, zwłaszcza w ostatnim czasie widać, że producenci produktów totalnych wprowadzają na rynek postaci, które swoim wyglądem przypominają sferę profanum – są to lalki potworki z atrybutami w formie kiel, wilczych uszów czy szram na głowie, co ma wywoływać asocjacje ze światem wampirów i diabła (*Monster High*). W założeniu twórców tych zabawek mają one swoim wyglądem przypominać Draculę, Frankensteina oraz Wilkołaka.

Uogólniając, można powiedzieć, że na ogół bohaterowie utworów „okołofilomowych” są postaciami wykreowanymi adekwatnie do potrzeb psychicznych dzieci. Poza tym przeżywają rozliczne, chociaż mało skomplikowane przygody, a w większości przypadków niespodziewanie muszą przezwyciężyć jakąś trudność lub też otrzymują zadanie do wykonania. Ponadto często udzielają wsparcia innym bohaterom lub też same je otrzymują przy realizacji różnych zadań. Na ogół też pierwszoplanowa postać jest reprezentantem pozytywnych wartości, stąd też zwycięża w dychotomicznej walce ze złem.

Warto zaznaczyć, że każda książka stanowi krótką historię ze szczęśliwym zakończeniem, co również stanowi dosyć charakterystyczną cechę utworów kierowanych do dzieci. Należy wyeksponować, że fabuła tych utworów jest dosyć prosta, z jednym najważniejszym wydarzeniem będącym punktem kulminacyjnym, po którym następuje szczęśliwe zakończenie. Akcja jest uproszczona i dosyć dynamiczna, bez wątków epizodycznych i dodatkowych opisów. Taka konstrukcja wydaje się celowa i dostosowana do małych odbiorców przyzwyczajonych do filmowego przekazu. Zresztą w większości przypadku fabuła książki z określonej serii dosyć wiernie odpowiada akcji przedstawionej w filmie animowanym.

Krótką i dosyć schematyczną akcją przekłada się na ilość tekstu, którego jest niewiele, zwłaszcza jeśli zestawimy go z wielkością ilustracji zajmującej około $\frac{3}{4}$ powierzchni strony. Ponadto w książkach zaburzony został podział pomiędzy przestrzenią druku i obrazu, najczęściej są one tak skomponowane, by tworzyły jedno. Ilustracje są głównym komponentem tego rodzaju piśmiennictwa, są bardzo kolorowe, utrzymane w ciepłych barwach i w większości stanowią bardzo wierne odzwierciedlenie akcji utworu [5, s. 16]. Ponadto owe ilustracje mają realistyczny i dosłowny charakter, stąd też nie wymagają wysiłku intelektualnego ze strony odbiorcy, nie zmuszają również do uzupełniania spostrzeżeń własnymi wyobrażeniami. Niektórzy krytycy podkreślają, że w omawianym typie książek nawet nie można mówić o ilustracji, a jedynie o reprodukcji kadru filmowego wyciętego z filmu na potrzeby książki [por. 8, s. 172]. Na zakończenie można jedynie dodać, że pod względem edytorskim książka wydaje się bardzo atrakcyjna, gdyż w większości ma duży format i sztywną oprawę, na której widnieje charakterystyczne logo umieszczane na większości produktów totalnych związanych

Bardzo ważnym, a w zasadzie najważniejszym tworzywem tekstów dla dzieci jest język, stąd też należy poddać go analizie również w utworach bazujących na filmach animowanych. W pierwszej kolejności nasuwa się wniosek, że tak naprawdę przy dominacji elementów ikonograficznych warstwa językowa została zepchnięta do roli drugoplanowej. Ponadto w warstwie semantycznej i składniowej język tych utworów wykazuje cechy specyficzne dla wypowiedzi mówionych. W zdecydowanej większości książek wykorzystano konkretne i proste słownictwo ograniczające się do czasowników i rzeczowników, a stosunkowo rzadko pojawiają się przymiotniki i przysłówki. Ponadto przeważają proste konstrukcje syntaktyczne – zdania pojedyncze oraz zadania podrzędnie i współrzędnie złożone. Do rzadkości należą wypowiedzenia wielokrotnie złożone.

Przy omawianiu książek dla dzieci warto odwołać się do dwóch cech literatury uwzględnianych przez badaczy teorii literatury, a jest to obrazowość i uporządkowanie naddane. Pierwszy z wyróżników odnosi się do takiej organizacji językowej, dzięki której dany tekst literacki wywołuje u odbiorcy bogate i wyraziste wyobrażenie świata przedstawionego, działa na jego psychikę, zmysły. Autor w sposób szczególny koduje znaczenie przedstawianej przez niego, subiektywnej rzeczywistości w takich znakach językowych, które „odwołują się do naszej wyobraźni, wywołują u nas wartości plastyczno–wyobrażeniowe i

kolorystyczne (...) Używa się tutaj terminu *obraz*: chodzi o tak opisane w lirycznym przedstawieniu elementy świata przedstawionego, że odznaczają się one figuralnością, plastycznością i barwą, w wyniku czego apelują do naszej wyobraźni” [3, s. 289].

Druga cecha literatury również związana jest z językiem i odnosi się do uporządkowania naddanego, które ujawnia się przez taką organizację wypowiedzi, w której „wyrazy tworzą w tekście niepowtarzalne układy, wzajemnie na siebie oddziałują, modyfikując i zmieniając swe znaczenia, powodują dodatkowe spięcia i jednoczesną koegzystencję znaczeń przenośnych i potocznych” [1, s. 40].

Jednak w utworach „okołofilmowych” te dwie cechy w zasadzie nie występują, ponieważ brakuje środków językowych budujących plastyczne obrazy oraz interesujących połączeń wyrazowych, które dawałyby czytelnikowi świadomość, że w utworze użyto język niecodzienny, zaskakujący. Warunkowane jest to pewnie skrótowością utworów i brakiem środków artystycznych, które w szerokim stopniu wpływają na plastyczność opisu.

Inną istotną kategorią pojawiającą się w literaturze dla dzieci jest humor, a budowany jest on na ogół przez specjalnie dobrany język, w którym widoczna jest zabawa słowem, eksperymentowanie ze znaczeniem słów i z ich łączliwością. Humor osiąga się także poprzez stosowanie kontrastu, deformacji i hiperbolizacji. Jednak w omawianych utworach „około filmowych” ze względu na skąpą warstwę językową tego typu piśmiennictwa stosunkowo rzadko pojawia się humor, jeśli już występuje to najczęściej ma on charakter sytuacyjny, a nie słowny.

Pozornie wydaje się, że nie ma nic niepokojącego w fakcie, że na rynku wydawniczym pojawił się nowy typ książek, a w zasadzie można by się dopatrywać nawet pozytywnych aspektów tego zjawiska. Obecnie wiemy, że teksty pisane cieszą się znacznie mniejszą popularnością wśród dzieci niż bajki i filmy, stąd też może uda się podnieść atrakcyjność tych pierwszych, jeśli będą odwoływały się do preferowanego przez dziecko produktu utrwalonego na nośniku audiowizualnym. Zmiana utrwalonej kolejności, że to teraz film stanowi punkt wyjścia dla książki i odejście od przeważających wcześniej modeli, iż książka była pierwszym ogniwem, od którego przechodziło się do wersji animowanej lub bajkowej, wydaje się „wymuszona” przez postęp technologiczny i staje się znakiem obecnych czasów. Ważne, że dziecko za sprawą zainteresowania produktem audiowizualnym chce potem z zainteresowaniem sięgnąć po książkę, która już na wstępie wywołuje przyjemne odczucia, ponieważ wiąże się z czymś dobrze znanym ze szklanego ekranu.

Jednak należy zaznaczyć, że książki te w zasadzie mogą stanowić lekturę dla najmłodszych czytelników, którzy ze względu na ograniczone możliwości percepcyjne powinni mieć dostęp do utworów z dominacją ilustracji. Jednak książki wchodzące w skład produktu totalnego nie są już odpowiednią lekturą dla starszych dzieci, czyli 5-6 – letnich. Niektórzy znawcy literatury dziecięcej twierdzą, że w tym wypadku należy mówić o „upośledzonym czytelnictwie” [2, s. 47-48]. Z pewnością nie możemy mówić, że literatura tego typu wpływa na rozwój kompetencji językowych, inicjuje zabawę słowem i rozwija wrażliwość na słowo.

Poza tym poprzez ograniczenie partii opisowych oraz skrótowość akcji nie rozwija umiejętności poznawczych najmłodszych czytelników.

Reasumując, współcześni rodzice mają ogromne dylematy dotyczące wyboru właściwej lektury dla dziecka. Nie ma wątpliwości, że mali odbiorcy muszą mieć kontakt z tekstem, ale warto przed zakupem dokładnie przyjrzeć się książce. Trudno nie ulegać prośbom dzieci, które z oczywistych powodów sięgają po te utwory, których bohaterowie są im doskonale znani ze szklanego ekranu. Dzieci nie potrafią oceniać wartości książki, ale my dorośli tak, więc bądźmy mądrymi przewodnikami po świecie lektur. Z pewnością doświadczymy satysfakcji i radości, patrząc, jak wielostronnie rozwijają się nasze pociechy dzięki obcowaniu z właściwą literaturą.

Streszczenie

W artykule przybliżono problematykę utworów literackich dla dzieci powstałych w oparciu o filmy animowane, czyli książek stanowiących komponent produktu totalnego. Przywołane zostały wyniki badań dotyczące zainteresowania tego typu utworami wśród najmłodszych czytelników. Analiza zebranego materiału pozwala na wyciągnięcie wniosku, że książki oparte na podstawie filmów animowanych cieszą się bardzo dużą popularnością wśród dzieci, które posiadają tego typu utwory w swojej domowej bibliotece (łącznie wymieniono 40 tytułów serii). Najczęściej książki te kupowane są przez rodziców, którzy oceniają je w pozytywny sposób, podkreślając głównie bogatą szatę graficzną tych utworów. Opiekunowie nie mają świadomości, że ilustracje w tych utworach mają charakter reprodukcji kadrów filmowych, a język zbliżony jest najczęściej do potocznych wypowiedzi, co nie stymuluje mowy najmłodszych czytelników.

Bibliografia

1. Chrzastowska B., Wysłouch S. *Poetyka stosowana* // WSiP, Warszawa 1987.
2. Kossakowska-Jarosz K. (2006). *Wzorce kultury masowej w książce dla dzieci* // Książka dziecięca 1990-2005. Konteksty kultury popularnej i literatury wysokiej. Red.: Leszczyński G., Świerczyńska-Jelonek D., Zajac M., Wydawnictwo SBP, Warszawa, 2006.
3. Lisowska B. *Książka dla dzieci jako element produktu totalnego* // Acta Paedagogicae, Annus VIII, Presow 2012.
4. Papuzińska J.. *Wpływ świata mediów na kształt książki dziecięcej i style jej odbioru* // Książka dziecięca 1990-2005. Konteksty kultury popularnej i literatury wysokiej. Red.: Leszczyński G., Świerczyńska-Jelonek D., Zajac M., Wydawnictwo SBP, Warszawa, 2006.
5. Zajac M. *Promocja książki dziecięcej*. – Wydawnictwo SBP, Warszawa 2000.
6. Zajac M. *Raport o książce dla dzieci i młodzieży* // Biblioteka Analiz, Warszawa 2003.
7. Zajac M. *Nurty i style w edytorstwie książki dziecięcej* // Książka dziecięca 1990-2005. Konteksty kultury popularnej i literatury wysokiej. Red.: Leszczyński G., Świerczyńska-Jelonek D., Zajac M., Wydawnictwo SBP, Warszawa, 2006.